

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФАКУЛТЕТ ПО НАУКИ ЗА ОБРАЗОВАНИЕТО И ИЗКУСТВОТА
КНИГА ПЕДАГОГИЧЕСКИ НАУКИ

Том 114

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF EDUCATIONAL STUDIES AND THE ARTS
BOOK OF EDUCATIONAL STUDIES
Volume 114

APPLICATION OF INOVATIVE METHODS IN THE SCHOOL EDUCATION

NELY BOIADJIEVA

*Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Faculty of Educational Studies and the Arts
Department “Social pedagogy and social work”*

MILENA VELIKOVA

*Sofia University “St. Kliment Ohridski”
Department for Information and In-Service Training of Teachers*

Abstract. The study presents the current state of the problem of the application of innovative methods in school education in Bulgaria. The results of a survey conducted among Bulgarian teachers from different types of settlements, types of schools and stages of education are analyzed. Their attitude to innovative methods, ideas and views about them and sharing whether they apply them in their work at school are tracked. As a result of the analysis, a profile of the modern Bulgarian teacher as a pedagogical innovator emerges. It includes their idea of innovative methods – what they know, how often they apply them in their practice, what motivates them for this activity and what are the results. The teachers share which kind of innovative forms, methods and tools they use, how they help them in the teaching process to improve the quality of learning, how much they increase or support the acquisition of learning content and develop the cognitive activity of students and more. The role of education and qualification for knowledge and development of innovative methods, the conditions for introduction of innovations and support for motivating teachers in this process are also monitored.

Key words: innovative methods, school education, pedagogical practice, teacher’s opinion

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ИНОВАТИВНИ МЕТОДИ В УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ
/резултати от емпирично изследване на учители/

НЕЛИ БОЯДЖИЕВА

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Факултет по науки за образованието и изкуствата
Катедра „Социална педагогика и социално дело“*

МИЛЕНА ВЕЛИКОВА

*Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Департамент за информация и усъвършенстване на учители*

Резюме. В студията се представя актуалното състояние на проблема за приложението на иновативни методи в училищното образование в България. Анализират се резултати от изследване, проведено сред български учители от различен тип населени места, видове училища и етапи на образование. Проследява се отношението им към иновативните методи, представите и вижданията за тях и степента им на прилагане в работата в училище. В резултат на анализа се очертава профил на съвременния български учител като педагогически иноватор. Той включва представата им за иновативни методи – кои от тях познават, колко често ги прилагат в своята практика, какво ги мотивира за тази дейност и какви са резултатите. Те споделят какви иновативни форми, методи и средства използват, с какво им помагат в процеса на преподаване за подобряване на качеството на ученето, доколко повишават или подпомагат усвояването на учебното съдържание и развиват познавателната активност на учениците и др. Проследяват се и ролята на образованието и квалификацията за познаване и разработване на иновативни методи, условията за въвеждане на иновации и подкрепа за мотивиране на учителите в този процес.

Ключови думи: иновативни методи, училищно образование, педагогическа практика, мнение на учителя

УВОД

Промените в съвременното общество са резултат от бързия процес на технологизация и глобализация през ХХ век и прехода от модерно към свръхмодерно общество през новия ХХІ век. Динамично развиващият се начин на живот днес се отличава с появата на качествено нови концепции и технологии и изисква промени за бързо и ефективно адаптиране към новите условия. Тези промени се реализират в динамична среда чрез нови парадигми, подходи и концепции, които осигуряват конкурентоспособност в различните сфери на човешкото развитие.

В условията на динамичните промени в обществото образователната система е в ситуация на необходимост от промяна и разчупване на стереотипи. Преодоляването на кризисните ситуации в процеса на нейното развитие са продължителни, предизвикателни и понякога трудно предсказуеми. Те са

тясно свързани и със съвременни световни тенденции: превръщане на образованието в глобален проблем, концепцията за учене през целия живот, нови технологии на обучение и възпитание. Бързото развитие на информационните и комуникационните технологии налага по-широкото и все по-неотменно използване на аудио-визуално, технологично базирано обучение с мултимедийни, интерактивни или алтернативни технологии, които са свързани с иновации. Промените в педагогическите технологии и на учебно-възпитателната практика още от началото на миналия век, изведени в педагогическото реформаторство, са в посока на преодоляване на някои отдавна констатирани недостатъци на традиционното обучение като доминираща репродуктивност, преобладаване на фактологичността, недостатъчната интерактивност, директивността и авторитарността към възпитанието.

Необходимите промени за повишаване на качеството на учебно-възпитателния процес в училище един век по-късно са свързани с разработването на нови стратегии и приложение на иновативни технологии, методи и техники за обучение и възпитание в съвременните условия на управление и организация на училищното образование. В историята на педагогиката има богат опит и разнообразие от теории, направления, учения и школи, които намират приложение в съвременното училище и са благодатни за учителите – творци, реформатори и новатори. Нововъведенията в училищното образование са отговорност и са основна част от политиките за управление на образованието, на ръководните органи на училището, на учителите, учениците и техните родители. Ролята на учителите на XXI век става все по-сложна, трудна и изисква нов тип педагогически и психологически умения не само за възпитание и обучение, но и за общуване, подкрепа, посредничество, управление на конфликти, консултиране и съветване на децата (Boyadjieva, 2018). Тяхната роля се променя с прехода към съвременната образователна парадигма, а отношението им към педагогическите иновации е ключов момент за осъществяването му.

ТЕОРЕТИЧНА ОБОСНОВКА НА ПРОБЛЕМА

Динамичните промени и изискванията на новите педагогически парадигми налагат прилагане на нови форми и методи на образование с цел изграждане и формиране на поколение от творчески личности, които имат ново отношение към ученето и прилагането на знанията. Управлението и организацията на учебния процес и на цялостния училищен живот следва да стимулират в максимална степен тяхното развитие. Педагогическите иновации дават възможност да се „разчупи“ рамката на традиционните дейности в училище и да се разнообразят и прилагат нови технологии. По този начин се предоставят нови възможности за повишаване на ефективността и качеството на образованието, за привличане и задържане на учениците в него. Предизвикателство

за учителя е да улови вниманието и да предизвика интерес у учениците към учебния процес и ученето, да стимулира самостоятелната им познавателна дейност и да остави трайно впечатление у тях. Нетрадиционните форми на обучение, които често се приемат за иновативни, стимулират учениците към себепознание и изява и към познавателната им активност.

За разлика от класическата образователна парадигма, основаваща се на свръхцентрализирано управление и твърде регулирано и регламентирано участие на учителя, новата образователна парадигма се отличава с хуманно-личностна насоченост, с балансирано разпределение на педагогическата власт на различни равнища. Това дава възможност на учителите свободно да работят за: демократично и хуманно обучение на своите ученици, като се съобразяват с тяхната индивидуалност; да подпомагат тяхната социализация, самостоятелност и творчество; да поощряват комуникативността и адаптивността им при различни, а понякога и сложни социални процеси. Дейностите на учителя придобиват ново значение, защото ученето и новото отношение към знанието в информационното общество се превръщат в цел на образователната система. Учителят не е само преподавател, което е традиционната му функция – той организира, подкрепя, подпомага и стимулира ученето и личностното развитие на своите ученици. Формирането на нова култура на преподаване и учене променя отношението към формите и методите на обучение, прилагани във формално, неформално и информално учене. Това позволява да се прилагат методи и техники на обучение и преноса им от неформалното във формалното образование, което разчупва традиционно приетите дидактически рамки.

Настъпващите промени с развитието на обществото и технологиите породжат както нови възможности за подрастващите, така и предизвикателства по отношение на качеството на училищното образование. В съвременното общество на знанието то се структурира около темите за практически умения и действия в живота, а не вече толкова около традиционните дисциплини, защото „знанието е неизброчно, а освен това на човека му трябва по-различно знание – за живота, за проблемите, знание, което включва емоционалната страна и нагласите му – с една дума, знанието, което не може да се придобие по стария начин на поднасяне на факти“ (Valchev, 2006: 6).

Постоянното усъвършенстване на училищното образование зависи от разнообразни фактори, но водещи в този процес са участващите в него и взаимодействието помежду им. То се реализира чрез интеракция между учениците, учителите, учебното съдържание, съвременните технологии и др., като по този начин се удовлетворяват потребностите от общуване, стимулира се познавателният процес, установява се активна позиция за случващото се в живота, развиват се общочовешките интелектуални и организационни умения (Vasileva, 2008).

Принципът за интерактивност и комуникативният подход в педагогическото взаимодействие се развиват в парадигмата на педагогиката на сътрудничеството между учители и ученици в процеса на обучение и възпитание. Интеракцията създава нови роли за учителя и учениците в образователния процес. Учителите подпомагат личностното развитие на учениците, като развиват връзката между отношения, знания и умения. Нетрадиционните и иновативните методи и техники на обучение предполагат необходимите нови начини на изграждане на образователното отношение и ангажираност, при която се осъществява пълно включване на цялостната личност и на ученика, и на учителя в педагогическото взаимодействие. Прилагането на иновации в образованието „означава да вършим най-доброто за всички ученици. Учителите, уроците и учебните програми трябва да бъдат гъвкави. Трябва да накараме нашите ученици да мислят и да задават въпроси, да разтърсим тяхното любопитство и да намерим начини да ги запазим заинтересовани“ (Radev, 2018: 51). По този начин ще бъдат подкрепени да развият умения, необходими за справяне с житейски ситуации, и ще ги подготвят за бъдещата им професионална кариера.

Настъпващите промени в развитието на образованието днес изискват активност от училищните организации за „продължаващо професионалното развитие“ на своите кадри (учители, ръководство и администрация), което включва „всички дейности, с които учителите са ангажирани в продължение на тяхната кариера и които са предназначени да обновяват тяхната работа“ (Day & Sachs, 2014: 3). Професионалното развитие на учителите е необходимо не само, за да отговарят на стандартите, но и за да усъвършенстват своята дейност спрямо промените в педагогическата наука и практиката. Качественото протичане на всеки процес изисква оценка на различни етапи от неговото развитие.

За очертаване на актуалното състояние на приложението на иновативни методи от учителите у нас са използвани методите на анализ на научни изследвания и публикации за добри практики на учители, конкретни емпирични проучвания на мнението на учители, вторичен анализ на данни от други изследвания на авторите. Анализът на различен тип публикации и материали от научни конференции и практически форуми с участие на учители дава възможност да се открият актуалните тенденции за развитието и приложението на иновативни методи в българското образование в началото на XXI век.

СЪЩНОСТ НА ИНОВАЦИЯТА И ИНОВАТИВНИТЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИЕТО

Понятието „иновация“ произтича от къснолатинското *innovation* и означава „изменение, развитие на начините и резултатите от дейността на хората“. То се

въвежда в употреба в социалните науки и става популярно за обозначаване на „нововъведения“ като нов метод за маркетинг, организационен метод в търговската практика, нови или значително подобрени продукти, стоки или услуги, нов производствен процес за създаване на пазарни предимства и повишаване на конкурентоспособността (Manuel d’Olso, 2005). Иновацията се определя като нова идея, която се оказва успешна в практиката и може да се установи като иновация, само ако се превърне в повече или по-малко основно приложение с доказване на полезността си в практиката. Превръщането ѝ в основно приложение невинаги зависи от убедителността на творческата идея, а от пазарните възможности, от готовността на сектора да я приеме, от икономическата ефективност, от представянето и възприемането, от случайни външни фактори и др. Иновации могат да се появяват или в резултат на вътрешните процеси на развитие на конкретна сфера като изобретение или нововъведение, или свързани с външни въздействия чрез заимстване и трансформация.

Образователните иновации се свързват с нововъведения за подобряване на пътищата за усвояване на знания, умения, отношения, компетентности, поведение на участващите в образователния процес. Те могат да бъдат насочени към намаляване на усилията и увеличаване на скоростта за получаване на резултати, повишаване на качеството на обучението, задоволяване на нови нужди и изисквания на съвременните ученици и др. Нововъведението може да доведе до подобрения, но също така то е промяната, която е в същността на иновативните практики в образованието. Влиянието на всяка промяна може да бъде разглеждано чрез възприемането и отношението, които предизвиква у човека. За използването на дадено нововъведение е необходимо субектът да придобие умения и да осъзнае своята роля в приложението му. По този начин той се развива и успява да превърне нововъведението в полезен инструмент за своята работа.

Всяка промяна е свързана с чувство на безпокойство и тревожност, която е „ползна“ като средство за творческо стимулиране и предизвикателство. Начинът, по който учителите възприемат промяната (нововъведенията), определя бъдещото ѝ приложение в педагогическата практика. Много учители споделят за безпокойство и неувереност по отношение на работата, която е свързана с необходимост от нововъведения, и за чувства на несигурност в резултатите, които ще постигнат. Затова е необходимо запознаване със същността на педагогическите иновации и методиката на разработването и прилагането им още в етапите и степените на висшето образование. Неоспорима е необходимостта от насърчаване и подкрепа на учителите в прилагането на иновативни методи в тяхната практика и в процеса на повишаване на квалификацията им.

Контент-анализът на научните публикации в сферата на педагогическите иновации очертава най-често употребявани понятия в тази област и приори-

тетни области на проучване. Основните термини, с които се описват иновациите, са свързани с алтернативи и търсения за видоизменение на традицията и познати, утвърдени подходи и технологии в образованието. Най-често добрите практики и опитни модели се отнасят до интерактивни, нетрадиционни за страната, пренесени от други страни научни школи. Те се възприемат като иновация, пилотират се или апробират от учени и практики и се описват някои характеристики на приложение в образованието.

Най-често те се свеждат до набор от конкретни техники и нетрадиционни средства, прилагани в обучението в процеса на преподаване, а по-рядко при ученето. Търсят се и се описват нови технологии, иновативни /иновационни/ дейности и подходи в обучението, модели на преподаване и педагогическо взаимодействие. Иновациите в училищното образование се обозначават като училищни иновации, а на управленско равнище се утвърждават иновативни училища, чийто брой непрекъснато расте през последните години. Налице е тенденция за стимулиране на иновативните промени в образователната сфера, за търсене на модели на иновативно управление или инспектиране, методи за управление на иновациите в образователната организация, иновационен училищен мениджмънт. В същото време се появяват изследвания на т.нар. социални иновации, иновациите в социалната работа и предприемачество, както и нови бизнес модели, в това число в управлението на висшето образование и университетите.

Най-често срещани, припознавани или назовавани като иновативни, са методи в конструктивистката парадигма, в комуникативния подход на преподаване в областта на чуждоезиковото обучение, в приложението на новите информационни и комуникационни технологии в учебния процес, при управлението на педагогическите дейности в училище, в приложението на играта, изкуството и продуктивните дейности. Не се открояват различия по отношение на отделните етапи на образование или в профилите на средните училища. Може да се открият обаче различните типове училища в зависимост от формата на управление – общински/ държавни или частни, както и това дали имат статут на „иновативно училище“.

На основата на посочените характеристики от прегледа на проучванията и добрите практики в различен тип публикации и научно-практически форуми може да се открият следните изходни теоретични предположения на настоящото проучване. Предполага се, че приложението на иновативни подходи и методи в българското средно училище зависи от типа на училището, неговата форма на управление, подготовката, квалификацията и мотивацията на учителите за приложение или създаване на иновативни модели.

АНАЛИЗ НА РЕЗУЛТАТИ ОТ ЕМПИРИЧНО ПРОУЧВАНЕ СРЕД УЧИТЕЛИТЕ

Организацията на конкретното емпирично проучване включва два етапа на допитване до български учители от различен тип училища в периода 2019 – 2021 г. Водещ стимул за това е да се установи кои методи възприемат учителите като иновативни, дали и доколко прилагат в своята практика дейности, които те смятат за иновативни, какви са техните нагласи, познания, желание за приложение или самостоятелно разработване на иновативни методи, нуждата им от информация и допълнителна квалификация за това.

Целта на емпиричното изследване е да се установи отношението на учителите от различен тип училища към прилагането на иновативни методи на обучение в образователно-възпитателния процес. Обект на допитване са преподаватели от различни училища в малки, средни и големи населени места на територията на България. В извадката от допитването, проведено през 2019/20 г., участват и учители, които работят в училища, включени в мрежата от иновативни училища по програмата за иновации в средното образование на Министерство на образованието и науката. В следващ етап е направено и специално вторично изследване през 2020/21 г. на повече учители от училища със статут „иновативно училище“ като техните отговори се съпоставят с тези на работещи в училища, които все още не са получили този статут.

С помощта на създаден за целите на изследването въпросник е събрана необходимата информация за мнението и нагласата на учителите към прилагането на иновативни методи в тяхната практика. Анкетата се състои от въпроси за практиката на използване на иновативни методи, мотивацията за приложението им в учебния процес, оценката на възможностите на иновативните методи, степента на информираност за този тип методи, демографски характеристики. Чрез тези групи въпроси се проследяват вижданията на учителите за възможностите на иновативните методи за разнообразяване и усъвършенстване на образователния процес в училище и за предизвикателствата, които срещат анкетираните учители при прилагането им в своята практика.

В проучването участват 821 активно работещи учители (88% жени и 12% мъже) в училища от малки, средни и големи населени места от всички области на България. Това са преподаватели на възраст от 22 до 68 години, като средната им възраст е 47 години. Почти всички (97%) работят в държавни/общински училища. Те са преподаватели от различни етапи на образованието и по различни учебни дисциплини. Броят анкетирани учители спрямо населеното място, в което работят, е равномерно разпределен, като процентното съотношение е 32% от големи, 30% от средни и 29% от малки населени места. Едва 8% от анкетираните са от столицата, което означава, че резултатите ще

представят актуална картина с акцент към общообразователните училища в по-малките населени места.

Въпросите, свързани с използването на иновативни методи от анкетираните учители, имат за цел да очертаят актуалните тенденции при приложението на нетрадиционни похвати в съвременното училище. Почти всички анкетираните учители (98%) споделят, че прилагат такива методи в класни дейности – 94%, в извънкласни дейности – 57%, и в извънучилищни дейности – 18%. Очевиден е големият интерес към нетрадиционния начин на обучение сред българските учители от общообразователните училища. Първата основна констатация е, че е налице подчертано положително отношение и голям интерес към приложението на иновациите в българското училище. Почти всички анкетираните изразяват желание за разчупване на традиционния начин на обучение, независимо от населеното място и етап на образование.

Когато става дума обаче за проследяването на честотата на използване на иновативните методи, се показва различна картина. Оказва се, че едва 20% от учителите ги прилагат във всеки свой учебен час или форма на обучение. По-голямата част от анкетираните (82%) ги използват по-рядко или епизодично. По-малко от половината – 44%, „се доверяват“ на тези методи веднъж на ден, 28% – веднъж седмично, и 8% – веднъж месечно. Единици са тези учители, които не декларират, че използват иновативни методи в своята практика. От участващите в проучването учители 53% преподават в училища със статут „иновативно училище“, а останалите 47% – в училища, които все още не са получили този статут.

При съпоставяне на описаните резултати се открояват непоследователност и неустойчивост при използването на иновативните методи в практиката на анкетираните учители. Интересно е да се разбере при кои учители тези методи са по-често прилагани в практиката – при тези, работещи в училища със статут „иновативно училище“, или другите, чиито училища все още нямат този статут. Изобразените на фиг. 1 данни показват, че използването на иновативни методи при обучението и възпитанието на учениците е по-честа практика в „иновативните училища“ в сравнение с останалите.

Фиг. 1. Колко често прилагате иновативни методи по време на вашата практика?
 (сравнителен анализ)

Въпреки че почти всички декларираат положителното си отношение към „иновативността“, на практика тя не присъства редовно в процеса на преподаването. Възниква въпросът дали това се дължи на липса на доверие от страна на учителите към подобни методи, или има други причини за това като несигурност, неподготвеност или липса на мотивация. Отговорът се търси в тяхната оценка за възможностите, които предлагат иновативните методи. Според 95% от анкетираните иновативните методи помагат за по-пълноценното преподаване на учебния материал, а 91% смятат, че помагат и за по-качествено усвояване на учебното съдържание от учениците. Това показва, че мнението на учителите за ефективността на иновациите е положително, но не става ясно защо те не ги прилагат системно в своята работа.

Безспорно е, че прилагането на иновации в образованието има за цел да мотивира всички участници в процеса към усъвършенстването му с фокус пълноценното развитие на детската личност и повишаването на качеството на образователния процес. Това може да се постигне чрез гъвкавост в начина на преподаване, привличане на вниманието и интереса на учениците, предизвикване на тяхното любопитство, а оттам и провокирането им да мислят и да задават въпроси. Такива са и причините, които мотивират анкетираните учи-

тели да избират иновативните методи на работа в своите класни, извънкласни и извънучилищни дейности. Най-често срещаните мотиви за използване на иновативни методи се очертават след контент-анализ на свободни отговори в анкетата. Тези причини са свързани с очакваното въздействие на иновативните методи върху учениците и процеса на обучение.

Фиг. 2. Причини за използване на иновативни методи

Учителите споделят, че мотивацията да използват иновативни методи на преподаване в своята практика кореспондира със случаите, в които ги прилагат най-често:

- „създаване на стимулиращи действия – за насърчаване на ученето чрез преживяване“;
- „развиване на критично мислене, умения за самостоятелно учене или учене в група“;
- „за задържане на интереса и вниманието върху материала за усвояване“;
- „за неусетно усвояване на учебното съдържание“ и улесняване на ученето;
- „начин да разчупят рамките“ на традиционното преподаване;
- „да е достатъчно ефективно от гледна точка на резултатност, интерес, преносимост на знания и умения“.

Повечето анкетирани осъзнават съвременната образователна парадигма за личностно ориентирано обучение, за различната връзка между учител и ученик, за новата роля на учителя като наблюдател, фасилитатор, консултант и аниматор в учебния процес. Учителите намират приложението на иновативните методи за ефективно и при заниманията по интереси, кариерното ориентиране, ученето чрез реализиране на екипни проекти по различни теми,

при дейностите в процеса на приобщаване на учениците, както и при работа с проблемни ученици. Цялостното впечатление от отговорите на учителите е желанието им за промяна и подобряване на образователния процес чрез прилагане на нововъведения в тяхната работа.

Необходимостта от промяна в начина на обучение на учениците може да се осъществи чрез познати, модифицирани или новосъздадени методи, които се възприемат като иновативни. Такива ли са обаче методите на обучение, които учителите познават, а част от тях и прилагат в своята практика:

- игровите подходи, сред които най-популярни са „ролевите игри“;
- диалогичните и дискуссионните методи (дискусия, мозъчна атака, беседа, дебат, аквариум, интервю, мисловни карти и др.);
- дигитални и мултимедийни технологии, като на видео уроците се отделя специално внимание;
- груповата работа – малки групи и екипи;
- проектно базираните дейности;
- ситуационните методи и интерактивното обучение;
- междупредметни връзки, обърната класна стая;
- ученето чрез преживяване и творчески дейности;
- презентации, изнесени обучения, лаборатории, работилници, ателиета;
- проектното учене с участие на родители, представители на общността и др.?

Сред разнообразието от методи на обучение, които анкетираните учители познават, се срещат още методи от такива придобили известност системи като Сугестопедия, Монтесори-педагогика, интерактивни дигитални платформи като Kahoot и TEDed, бинарен урок, асоциативен облак, клас Доджо, състезания, театрални разигравания, Саундпейнтинг (Soundpainting), „Бягаша диктовка“, самоорганизираща се среда за учене SOLE, мнемотехники, психотренинг, кинообразование, арттерапевтични методи. Отговорите на учителите очертават разнообразна палитра от методи на обучение, които те познават, а част от тях и прилагат в своята практика, за да поставят „учениците в ролята на откриватели, а учителят да е само помощник в процеса“.

Любопитно е дали методите, които използват анкетираните учители, са само начини за усъвършенстване на работата, дали са препоръчителни, но все още не са масово въведени, или са подобрене, модификация или същинска иновация. Често се случва използваните дейности по-скоро да подобряват резултатите от ученето, но да не са иновационни (като индивидуалния подход към учениците, използването на допълнителни или визуализиращи материали). От отговорите на почти всички анкетираните учители се забелязва, че познатите им методи са вече съществуващи, но вероятно преоткрити и прилагани днес от тях, и често се възприемат като иновативни. Това се потвърждава

и от мнението, че „част от изброените не считам за иновативни практики – те вече са традиция, което не ги прави по-лоши“.

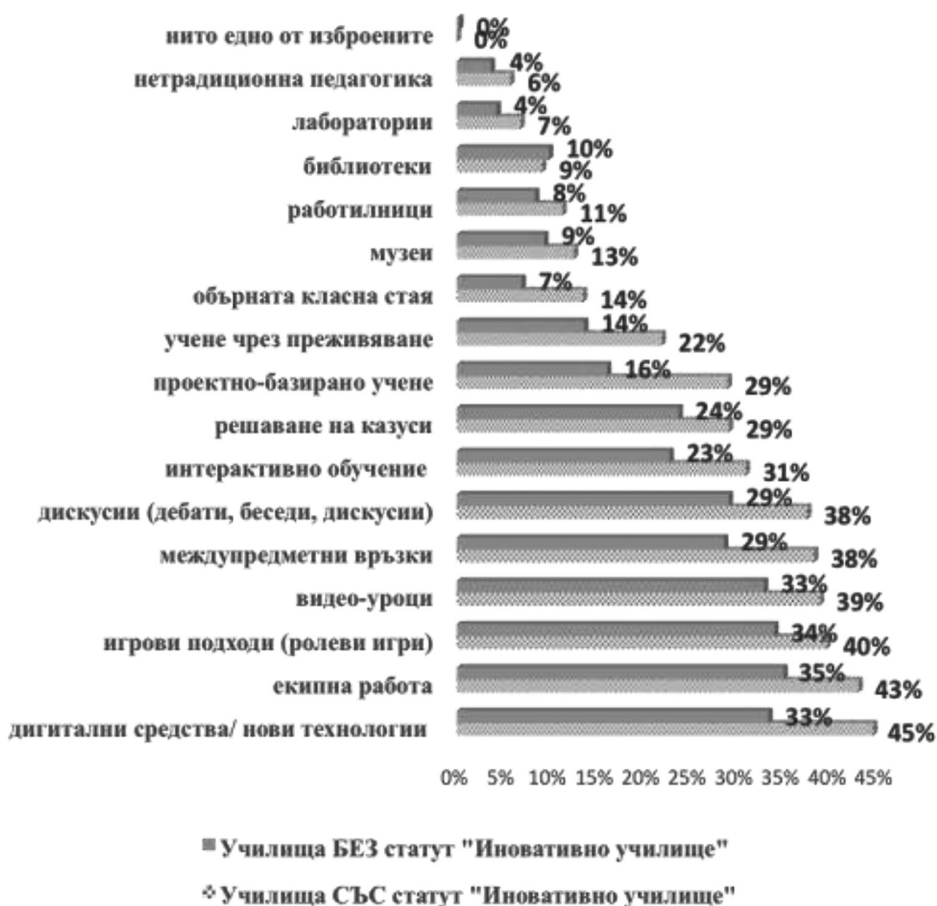
Всички изброени от учителите методи се прилагат в тяхната практика (табл. 1). Почти всички предпочитат екипната работа, като намират за най-подходящи игровите подходи и електронното обучение. Използването на информационните технологии по различни учебни дисциплини е свързано с творческо търсене на всеки учител. По този начин се разчупва стереотипният традиционен начин на преподаване, обогатяват се средствата за възприемане, осъзнаване и усвояване на учебното съдържание, като се повишава мотивацията за учене. С особено голяма популярност се оказва интерактивното обучение, при което се използват най-често такива методи като дискусии, решаване на казуси, проектно базирано обучение, учене чрез преживяване, изнесено обучение (в библиотеки, музеи), работилници, лаборатории, „обърната“, виртуална класна стая и др. Всички тези форми, методи или средства, използвани от учителите, се възприемат като нетрадиционни в различни комбинации. Те са доказателство за разнообразния набор от методи и техники, с които обучават своите ученици, но дали и в каква степен могат да се квалифицират като иновативни, е въпрос, за който следва да се направи по-задълбочено проучване.

Таблица 1. Форми, методи и средства, които използват учителите в своята практика

79%	екипна работа
77%	дигитални средства/ нови технологии (електронно обучение)
74%	игрови подходи (ролеви игри)
71%	видео уроци
67%	дискусии (дебати, беседи)
67%	междупредметни връзки
54%	интерактивно обучение (интеракция между учениците и преподавателя)
53%	решаване на казуси
45%	проектно базирано учене (групово или индивидуално)
36%	учене чрез преживяване
21%	музеи
21%	„обърната“ класна стая
20%	работилници
19%	библиотеки
11%	лаборатории
9%	нетрадиционна педагогика

Сравнението между отговорите на двете групи учители (от училища със статут „иновативно училище“ и от училища без статут „иновативно учили-

ще“) показва, че всеки от изброените методи, форми и средства е използван повече от учителите, които преподават в училища със статут „иновативно училище“ (фиг. 3).

Фиг. 3. Форми, методи и средства, които използват учителите в своята практика (сравнителен анализ)

Мнението на учителите за популярността на иновативните методи сред техните колеги се разпределя почти равномерно между отговорите „да“, „не“ и „не мога да преценя“. По-малко от половината анкетирани имат наблюдение, че иновативността присъства и в практиката на техните колеги, като най-категорични в своето наблюдение са учителите от училища със статут „иновативно училище“ (фиг. 4).

Фиг. 4. Използването на иновативни методи широко разпространено ли е сред Вашите колеги? (сравнителен анализ)

За целите на своята преподавателска дейност учителите са мотивирани да адаптират и допълват предлаганото учебно съдържание според потребностите и интересите на учениците, като създават помощни нагледни материали, адаптират доказани от практиката чуждестранни модели на преподаване. Част от тях проявяват творчество и разработват собствени варианти на поднасяне на учебния материал, включен в учебната програма и необходимите учебни помагала (табл. 2). Те споделят, че участват в квалификационни курсове, семинари, конференции, откъдето черпят вдъхновение и знания за нови и подходящи за тяхната практика методи на работа. Съпоставка между мнението на учители, които работят в училища със статут „иновативно училище“, и представители на друг тип училища показва, че при учителите от иновативните училища се откроява положително отношение към иновациите и доказателства за реалното им приложение.

Таблица 2. Предпочитани от учителите начини за представяне на учебния материал

79%	Адаптиране на учебното съдържание според потребностите и интересите на учениците
74%	Създаване на помощни нагледни средства (материали)
38%	Модифициране на иновативни модели на преподаване
31%	Издирване и адаптиране на чуждестранни модели на преподаване
25%	Разработване на собствени варианти на учебни програми (курсове)
17%	Разработване на собствена дидактическа система (учебни помагала)
1.3%	Нито едно от изброените

ПРИЛОЖЕНИЕ НА ПЕДАГОГИЧЕСКИ ИНОВАЦИИ В ЧАСТНОТО УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ

В проучвания на алтернативните тенденции в частното училищно образование, осъществявано в продължение на близо две десетилетия от екип на ФНПП при Софийския университет „Св. Климент Охридски“, е изведен категорично на преден план стремеж към реализиране на педагогически иновации. Резултатите от конкретно проучване (Boyardjieva, 2018), проведено през май – юни 2017 г. с ученици (275 бр.), родители (141 бр.) и учители (107 бр.) от частни общообразователни училища в страната (общо 523 бр.), показват тенденциите за приложението на иновативни методи в този тип образование. Очертават се промените в развитието на частните училища и алтернативните тенденции в тях в полето на педагогическите иновации. Резултатите от представително изследване (Boyardjieva, 2002) дават възможност да се изведат предизвикателства и перспективи за утвърждаването на стремежа към иновативност като типична характеристика на този тип училище, което е неотменна част от българската образователна система.

Общата характеристика и профил на частното училищно образование у нас показва, че се запазва тенденцията за преобладаващ тип училище с по-малко ученици (средно по около 100) и значително по-малък брой учащи в паралелките. Този модел предполага и специфична организация на училищния живот и учебно-възпитателната работа, при която се разчита на търсене на нови средства и методи за възпитание и педагогическо взаимодействие. Във фокуса са различни средства за изграждане на училищна общност, като се разчита на по-близки взаимоотношения между ръководство, родители, учители и ученици, което се констатира от всички изследвани групи на емпирично равнище. Това води до еднозначна удовлетвореност и е предпоставка за истинска творческа атмосфера за работа в клас. Основно предимство на този тип училище е това, че на един учител се пада да работи с по-малко ученици в сравнение с масовото училище (на 4 ученици се пада средно по един учител). Във висока степен се открояват убеждението и очакването на родителите, че учителите в частното училище са много по-висококвалифицирани педагогически специалисти, доказани професионалисти, владеещи най-нови и ефективни педагогически технологии, високомотивирани за работа, отговорни и комуникативни, на които може да се има пълно доверие в това, че ще постигнат качествени резултати.

Образованието на учителите в частните училища е с доминираща по-висока ОКС „магистър“ (83%), а сравнително по-голяма част от тях са и с докторска степен (3%). Всички имат висока професионална квалификация, а близо половината са с 1-ва и 2-ра степен. Повечето са дипломирани през последните две десетилетия, имат натрупан значителен учителски стаж, владеят най-малко един чужд език активно, прилагат системно съвременните ин-

формационно-комуникативни средства на високо равнище в учебния процес. Те участват активно в квалификационни курсове, семинари и конференции, стимулирани да подхождат творчески в преподаването чрез собствен критичен прочит на предлаганото учебно съдържание, като го доразвиват, допълват и интерпретират. Има стремеж и постигнати резултати в разработването на авторски учебни пособия, по-често се издирват, превеждат, адаптират и апробират доказани от науката и практиката чуждестранни модели и варианти на иновативни подходи, методи и средства.

Учителите декларираят стремеж за следване на иновативни подходи, основани на модерни педагогически концепции в учебно-възпитателната работа, за прилагане, адаптиране или модифициране на иновативни модели, а в единични случаи и за разработване на собствени варианти на учебна документация (разширени индивидуализирани учебни програми и курсове), дидактически материали (учебни помагала, учебно-помощна литература и нагледни средства). Стимулира се творчеството в преподаването и адаптирането на учебното съдържание към потребностите и интересите на учениците. Две трети от учителите отбелязват, че правят това. Според мнението на анкетираните учители от частните училища обаче не се откроява ярко изразена оригинална школа или доказан авторски педагогически модел.

Алтернативите в осъществяване на образователните цели са свързани с осигуряване на разнообразие от групови и индивидуални форми и занимания по интереси, в избора на формата, на които се търсят иновации. Засиленото чуждоезиково обучение от най-ранна възраст се осъществява чрез креативни и иновативни методи и подходи при децата в началния етап на образование, които учителите прилагат и развиват като сугестопедичен метод, метод на Монтесори или метод на Френе. Стремежът е това да продължава в целия период на образование със спазване на високи изисквания към качеството му. Това е единодушно признато от всички родители очакване и предимство на частното училищно образование, което се посочва на първо място от тях. То се осъществява на високо равнище, със съвременни и новаторски системи и методи, като се отделят повече часове не само по основните учебни дисциплини, но също по изкуства, спорт, компютърно обучение.

Частното училище е привлекателно за възпитаниците си с осигуряването на различна благоприятна среда, комфорт и климат на взаимоотношения на сътрудничество, близост и доверие с учителите и със съучениците. В много от частните училища е осигурена засилен психологическа помощ и от помагачи специалисти, които работят по алтернативни консултативни и терапевтични програми за редуциране на някои негативни тенденции сред учениците като агресивност, нетолерантност, стремеж към доминиране, конфронтация и конфликтност. Тази помощ е част от ресурсното осигуряване в управлението на училището, което е необходимо в процеса на приобщаване на децата със

СОП. Преобладаващата част от родителите на учениците в частните училища са хора от средите на бизнеса (по-често частния), държавната администрация, политическия елит, академичните среди, творческата интелигенция и свободните професии с признат статус в обществото. Като цяло те са делегирали правата за подготовката и възпитанието на децата на учителите и очакват и изискват от тях качествени резултати и иновативни подходи.

Алтернативността в организационно-управленската структура на частното училище се свежда до по-голяма гъвкавост, свобода на вземане на решения, реактивност и мобилност, по-бързо внедряване на иновациите, по-оптимален и гъвкав щат, конкуренция при подбора и кариерното развитие на учителите, възможност за делегиране на права, за екипна работа. Ръководството на този тип училища стимулира участието на учителите в национални и международни проекти и провежда сериозна маркетингова и PR политика. Частните училища в България като възстановени образователни институции преди четвърт век имат кратка история, но тя е забележителна по отношение на натрупания опит, традиции, интензивно развитие, новаторски търсения и алтернативни решения.

От възраждането си преди три десетилетия частното училище у нас се утвърждава като модел за учебно заведение със силно изразен стремеж към иновации, качество на обучение на равнището на съвременните изисквания и модерен мениджмънт. Сред утвърдените иновативни училища още от началото на тази процедура преди няколко години значителна част бяха от този тип (близо една пета), а днес те са много повече. В тях се осъществяват реални опити за подобряване на цялостната организация на учебно-възпитателния процес чрез иновативно управление и педагогически подходи. Основен подтик за това е стремежът им да отговарят на повишените очаквания на родителите и да утвърждават авторитета си в обществото.

Частното училищно образование у нас е водещо по отношение на иновативните тенденции, но се конкурира все повече с подкрепените от държавата училища. Налице е разбирането това да е основен ориентир и да се оценява приоритетно от родителите при избор на училище за децата им. Възпитанието и индивидуално-личностният подход, високотехнологичното осигуряване на учебния процес, разнообразието и гъвкавостта във формите и методите на обучение, адаптирането към изискванията, очакванията и възможностите на потребителите са приоритет на частното училищно образование според резултати от представителни проучвания. Безспорни са постиженията му при осигуряване на качествено обучение с модерно технологично оборудване и информационни средства, висококвалифицирани учители, които прилагат иновативни методи и технологии, проектна форма на работа и имат гъвкав стил на управление.

ОБОБЩЕНИ ИЗВОДИ ЗА ПРИЛОЖЕНИЕТО НА ИНОВАТИВНИ МЕТОДИ

Въпреки доминиращото положително отношение и декларации, че учителите познават и прилагат иновативни методи в своята практика, съществува известно разминаване между това и реалността. Сред анкетираните се срещат и такива, които не използват тези методи в своята практика. Причините, които учителите изтъкват, че възпрепятстват системното прилагане на иновативни методи, подредени от най-често към по-малко срещани са:

- липса на достатъчно време за подготовка и ограничения в ресурсите;
- липса на подходяща материална база и техническо осигуряване;
- недостатъчна заинтересованост от учениците и подкрепа от родителите;
- недостатъчно специализирана достъпна литература и източници;
- недостатъчна подкрепа от колеги и административното ръководство;
- неувереност, несигурност и безпокойство, страх от критика, съпротива;
- недостатъчна подготовка и квалификация на практическо равнище;
- липса на методическа подкрепа, осигуряване и супервизия.

Ниската степен на реалното системно приложение на тези методи според резултатите от настоящото изследване може би се крие в „шаблонната работа и мислене и неспособността за ефективно планиране и организиране“, както и поради притеснение, страх, нежелание и съпротива към промяна. Интерес за по-дълбинно изследване е темата за адаптацията към иновациите и безпокойството от прилагането на нови, нетрадиционни подходи на обучение и възпитание в училище. Резултатите ще покажат също причините, поради които учителите избягват по-честата употреба на иновативните методи в своята практика. Частично проучване на този проблем през 2020 г. показва, че 81,6% от учителите не са обучени да внедряват иновациите в училище, а завършващите бакалавърската степен педагози не разпознават достатъчно иновацията в практиката (Nikolova, 2020).

Следва да се отбележи, че при учителите от иновативните училища, голяма част от които са и частни, се открояват по-ярко положително отношение към иновациите и доказателства за реалното им приложение. Те подчертано изтъкват тяхната полза както по отношение на преподаването, така и в процеса на учене за по-качествено усвояване на учебното съдържание от учениците. Учителите споделят, че по-често използват иновативни методи. Те са по-широко разпространени сред тях и изисквани при оценяването на резултатите от работата им. Учителите по-често участват в специализирани обучения, свързани с иновативни методи, като след това споделят наученото и го предават на своите колеги. Самите те търсят възможности за обогатяване на подготовката си в тази област. Няма особена разлика в мнението дали това участие се отразява положително на педагогическата им практика, но в неинновативните училища колебанията на учителите са изразени по-ярко и те не декларират, че не могат да преценят реално това.

АКТУАЛЕН ИНОВАТИВЕН ПРОФИЛ НА УЧИТЕЛИТЕ

Настоящото изследване очертава актуалния „иновативен“ профил на учителите в българското училище. Те декларират положително отношение към нетрадиционните методи на преподаване, които преценяват като иновативни. Повечето твърдят, че ги прилагат в класни и извънкласни дейности, но това не е системно, а по-скоро спорадично. Като цяло много познати методи от реформаторските течения в образованието по-често се квалифицират като иновативни, а реалното им приложение е по-скоро изключение, отколкото последователна практика. Често т.нар. интерактивни методи се приемат като иновативни, както и използването на електронни или други средства в учебните дейности. Потвърждава се общото мнение и убеденост за позитивния ефект, който тези методи имат в учебния процес. Очертава се известна декларативност на тези твърдения на фона на непостоянството в използването им. Скрытата страна и за самите анкетирани е по-често неосъзната съпротива към промени и несигурност поради липса на подготовка. По-ярко присъствие на образа на иновативния учител е в иновативните и частните училища у нас, които в доминиращата си част се стремят и получават и статут на иновативни.

Тези констатации показват, че е необходимо специално внимание на подготовката на учителите за приложение и разработване на иновативни методи, за насочване на вниманието им към възможностите за използване, към начините и средствата за мотивиране за регулярно приложение. Известно е, че ако теорията е правилно разработена, дава полезни ориентири за развитието на практиката. Но и богатата и творчески развита практика е важно условие за стимулиране на теоретико-систематизиращите обобщения и разработване на нови изследователски направления. „Българският учител се нуждае от адекватна актуална методическа помощ, за да повиши своята теоретическа информираност и професионална квалификация, но тази научна осведоменост трябва да се отличава със своята конкретност и практическа заангажираност и приложимост“ (Veselinov, 2017: 8).

Успешното и качествено прилагане на методите на преподаване зависят в значителна степен от уменията, способностите и компетентността на учителите, директорите, административния персонал, както и на готовността на учениците за използването им. Разписаните образователни политики са на лице, но не са развити достатъчно условията и технологиите за създаване, стимулиране и развиване на педагогическите иновации в българското училище. В образованието и квалификацията на учителите присъства запознаване с някои педагогически иновации, но не и в достатъчна степен методическа подготовка за тяхното създаване, апробиране и творческо приложение. Затова с основание МОН предлага Националната програма „Повишаване компетентностите на преподавателите от държавните висши училища, подготвящи

бъдещи учители“, 09.11.2020 г. Тя предвижда възможности за обучение на преподаватели в областта на ключовите компетентности, сред които е развитието на умения за използване на съвременни и иновативни образователни технологии в процеса на обучение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Процесът от идентифициране на нововъведенията до прилагането и развитието им в практиката е продължителен и динамичен, а понякога – противоречив и сложен. Развитието на обществото и произтичащите потребности от промяна на образователния процес са част от усилията за постигане на необходимия успех при реформите на образователната система. Необходимо е самите участници в този процес – учители, ученици, ръководство да развиват нововъведения чрез отношение, квалификация и творчество, за да ги прилагат в своята практика. В основата на изискването за конструктивна промяна на българското училище е убеждението, че подготовката и стимулирането на учителите към приложение и създаване на педагогически иновации ще повишат качеството и удовлетвореността на всички участници в образователния процес.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Boyadjieva, N. (2002). *Alternativni tendentsii v chastното uchilishtno образование*. Sofia: ВАСНУ. [Бояджиева, Н. (2002). *Алтернативни тенденции в частното училищно образование*. София: Издателство БАЧУ.].
- Boyadjieva, N. (2017a). (Sastavitel I nauchen redactor) *Izkustvo, образование, inovatsii*. Plovdiv: PU “P. Hilendarski”. [Бояджиева, Н. (2017). (Съставител и научен редактор) *Изкуство, образование, иновации*. Пловдив: ПУ „П. Хилендарски“].
- Boyadjieva, N. (2017b). *Inovativni pedagogicheski tehnologii za lichnostno razvitie chrez hudozhestvenotvorcheski deinosti. Forum Nauka 2017*. Plovdiv: PU “P. Hilendarski”. [Бояджиева, Н. (2017b). *Иновативни педагогически технологии за личностно развитие чрез художественотворчески дейности. ФОРУМ НАУКА 2017*. Пловдив: ПУ „П. Хилендарски.].
- Boyadjieva, N. (2018a). *Novite pedagogicheski paradigm I vzaimodeistviето s detsa I roditeli v obrazovaniето*. *Pedagogika*, 1, 121–128. [Бояджиева, Н. (2018a). *Новите педагогически парадигми и взаимодействието с деца и родители в образованието*. *Педагогика*, 1, 121–128.].
- Boyadjieva, N. (2018b). *Traditsii, alternativni tendentsii I predizvikelstva pred chastното uchilishtno obravovanie*. In: *ALMANAH 2017 na Balgarskata asotsiatsia na chastните uchilishta*. Sofia: ВАСНУ, 18–25. [Бояджиева, Н. (2018). *Традиции, алтернативни тенденции и предизвикателства пред частното училищно образование*. В: *АЛМАНАХ 2017 на Българската асоциация на частните училища*. София: Издателство БАЧУ, 18–25.].
- Day, C., & Sachs, J. (2014). *International Handbook of the Continuing Professional Development in Education*, 3.

- Georgieva, G. (2007). Interaktivnostta v predstavite na uchitelite. *Pedagogika*, 12, 34–40. [Георгиева, Г. (2007). Интерактивността в представите на учителите. *Педагогика*, 12, 34–40.].
- Ivanov, Iv. (2012). *Pedagogicheskata interaktivnost*. //Inovatsii i interaktivni tehnologii v obrazovaniето. Sofia. [Иванов, Ив. (2012). *Педагогическата интерактивност*. // Иновации и интерактивни технологии в образованието. София.].
- Manuel d’Olso. (2005). 3-ed edition, OECD/EUROPEAN COMMUNITIES.
- Nikolova, J. (2020). Inovatsiite v uchilishnoto obrazovanie prez pogleda na studenti i uchiteli. *Education and Technologies*, 2020, vol. 11, issue 1, 71–73. [Николова, Й. (2020). Иновациите в училищното образование през погледа на студенти и учители. *Образование и технологии*, 2020, 11, 71–73.].
- Radev, P. (2018). *Inovatsii v uchilishnoto obrazovanie*. Plovdiv. [Радев, П. (2018). *Иновации в училищното образование*. Пловдив].
- Valchev, R. (2006). *Interaktivni metodi i grupova rabota v savremennoto obrazovanie*. Sofia: Tsentar Otvoreno obrazovanie. [Вълчев, Р. (2006). *Интерактивни методи и групова работа в съвременното образование*. София: Център Отворено образование.].
- Vasileva, E. (2008). *Savremennoto nachalno uchilishte. Uchenikat, obrazovatelното prostranstvo, uchebnikat. Teoretichni aktsenti*. Sofia: Fondatsia Prosveta. [Василева, Е. (2008). *Съвременното начално училище. Ученикът, образователното пространство, учебникът. Теоретични акценти*. София: Фондация Просвета.].
- Veselinov, D. (2017). Novi obrazovatelni horizonti. *Chuzhdoezikovo obuchenie*, t. 44, № 1, 7–8. [Веселинов, Д. (2017). Нови образователни хоризонти. *Чуждоезиково обучение*, т. 44, № 1, 7–8.].

ЗА АВТОРИТЕ

Професор д-р Нели Бояджиева е дългогодишен преподавател в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – ФНОИ, катедра „Социална педагогика и социално дело“. Област на научни интереси: педагогика и психология, социална педагогика и социална работа, теория и методика на социално-педагогическото консултиране и съветване, артпедагогика и арттерапия, консултиране и супервизия в образованието и социалната работа, организационно поведение, педагогическа социология. Има над 320 публикации в България и чужбина.

Контакт: Адрес: София 1574, бул. Шипченски проход 69А.

E-mail: nelybo2@abv.bg, nbojadzhie@uni-sofia.bg

Асистент д-р Милена Великова е възпитаник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ – ФНПП, ОКС „Бакалавър“ и „Магистър“. Докторант в катедра „Социална педагогика и социално дело“ на СУ „Св. Климент Охридски“ – ФНОИ, със защитена докторска дисертация под научното ръководство на проф. д-р Нели Бояджиева и придобита научна и образователна степен „доктор“ по педагогика през 2017 г. Постдокторант във ФНОИ през 2019 г. От 2020 г. е асистент в Департамента за информация и усъвършенстване на учители, СУ „Св. Климент Охридски“. Научните ѝ интереси са в областта на: педагогика, училищна педагогика, теория на възпитанието и дидактика, социална педагогика, педагогика на обучението по музика, музикална педагогика и психология. Има 22 публикации.

Контакт: Адрес: гр. София 1619, бул. Цар Борис III 224, ДИУУ

E-mail: mi.velikova@gmail.com, msvelikova@uni-sofia.bg

ABOUT THE AUTHORS

Prof. PhD Neli Boiadjieva, Department of Social Education and Social Work, Faculty of Educational Studies and the Arts, Sofia University “St. Kliment Ohridski”. Her scientific interests are in the field of Pedagogy and Psychology, Social Pedagogy and Social Work, Theory and Methodology of Socio-pedagogical counselling and advising, Art-pedagogy and art-therapy, Coaching and supervision in education and social work, Organizational Behavior. Number of publications – 320.

Contact: Address: 1574 Sofia, 69A Shipchenski Prohod Blvd

E-mail: nelybo2@abv.bg, nbojadzhie@uni-sofia.bg

Assist. PhD Milena Velikova is a graduate of Sofia University “St. Kliment Ohridski” – Faculty of Primary and Preschool Pedagogy – Bachelor’s and Master’s degree, PhD student in the Department of Social Pedagogy and Social Work at Sofia University “St. Kliment Ohridski” – Faculty of Educational Studies and the Arts with defended doctoral dissertation under the scientific guidance of Prof. PhD Neli Boiadjieva and obtained scientific and educational degree Doctor in pedagogy in 2017. Postdoctoral student at Faculty of Educational Studies and the Arts in 2019. Assistant in the Department for Information and In-Service Training of Teachers, Sofia University “St. Kliment Ohridski” since 2020. Her scientific interests are in the field of Pedagogy, School Pedagogy, Theory of education and didactics, Social pedagogy, Pedagogy of music education, Music pedagogy and psychology. Number of publications – 22.

Contact: Address: Sofia 1619, 224 Tsar Boris III Blvd.,

Department for Information and In-Service Training of Teachers

E-mail: mi.velikova@gmail.com, msvelikova@uni-sofia.bg